

Simon Blin

”Rysk okunnighet om historien bakom uppfattningen om ett ’rättfärdigt’ krig”

Intervju med *Anna Colin Lebedev*

Ur *Libération*, 1 september 2022

Så nära och numera så långt från varandra. De båda länder som fram till Sovjetunionens fall hade så mycket gemensamt verkar nu ha en avgrund mellan sig. I boken *Jamais frères? Ukraine et Russie: une tragédie postsoviétique* [Aldrig bröder? Ukraina och Ryssland: en post-sovjetisk tragedi] gör *Anna Colin Lebedev*, docent i statsvetenskap vid universitetet Paris-Nanterre, en retrospektiv analys av utvecklingen av de ryska och ukrainska samhällena. Med utgångspunkt i vad som förenar och skiljer dem åt i synen på Sovjetunionens historia, Shoah, politisk makt och språk. Sedan 2014 när konflikten i Donbas startade har motsättningarna skärpts, säger Colin Lebedev, specialist på post-sovjetiska samhällen.

* * *

Ett halvår har gått sedan invasionen av Ukraina. Var befinner vi oss nu?

Allt hänger på vilket tidsperspektiv man anlägger. Om man utgår från invasionen i februari i år, om man talar om de åtta år som gått sedan annekteringen av Krim eller om man går ännu längre tillbaka, som ukrainarna gör, till de försök Moskva i flera decennier ägnat åt att likvidera allt som kan påminna om ukrainsk suveränitet och identitet. Om vi bara utgår från vad som hänt det senaste halvåret kommer vi bara att kunna förstå frågor som handlar om militär taktik. Vi måste gå längre tillbaka för att förstå den dynamik på djupet, som påverkar den pågående konflikten. I synnerhet som Rysslands avsikter och mål bara framstår som mer oklara ju längre konflikten varar.

I titeln på din bok talas om ”brödrafolk”, ett uttryck som Vladimir Putin också använder ofta och som även Emmanuel Macron gjort. Vad betyder det egentligen?

Ukrainare och ryssar har inte samma erfarenheter av sovjetisk politik, krig och förtryck. Dessa olika minnesbilder blir än mer komplexa av det faktum att de båda länderna har delar av sin historia gemensam. Många ukrainare och ryssar över 40 år har läst samma serier när de var barn, lyssnat till samma sånger, sjungit samma hymner i skolan, osv. På Sovjettiden talade regimen bara om det som var gemensamt och dolde det som skilde de båda folken åt. Vid Sovjetunionens fall kom de båda samhällena att se mycket olika på denna historia. För ukrainarna var det då helt avgörande att göra upp med denna smärtsamma historia och låta detta bli basen för en ny nationell syn på sig själv. Ryssland å sin sida valde att blunda. De båda folken har gått olika vägar. Bilden av ”brödrafolk” är idag en fantasiprodukt hos Putin och som ukrainarna inte känner igen sig i.

Du skriver att ryssarna försökte, men utan att lyckas.

1992 gav president Jeltsin mycket riktigt order om att arkiven över repressionen skulle öppnas. Men säkerhetsorganen och lokala myndigheter öppnade dokumenten bara partiellt. Sen skulle de nästan helt stängas igen genom olika mekanismer för klassificering av dossiererna under Putins era. Viljan att ta itu med historien konfronterades med frågan om ryssarnas skuld. Att rehabilitera offren för Stalins regim och ge dem ett namn var inget problem, att utpeka bödlarna var däremot en mer komplicerad historia. Att resa frågan om ansvar och skuld är så mycket svårare i Ryssland, där en stor del av den nya politiska klassen

startat sin karriär i sovjetiska institutioner. Man valde därför att bara tala om offren. De blev därför rehabiliterade för sina brott men ingen var ansvarig för dessa brott.

Vilken betydelse har historien i dagens konflikt?

Innan kriget började kunde ukrainarnas sätt att ge Ryssland skulden för folkmord förefalla överdrivet, rent av extremt. Men de ryska truppernas sätt att bete sig på ukrainskt territorium har fått den uppfattningen att bli än mer radikal. Ryssarnas förnekande av det ukrainska folkets rätt att existera har att göra med okunskap om Ukrainas historia och bidrar till att ge näring åt idén om kriget som ”rättfärdigt”.

Till och med minnet av Shoah är besvärande för den ryska regimen. Varför?

I den sovjetiska versionen av andra världskriget existerar inte Förintelsen. Där finns bara en enda hjälte och ett enda offer, det sovjetiska folket. Det är segrare och martyr på samma gång. Att i det sammanhanget försöka framhålla en grupp, judarna, inom det sovjetiska folket är omöjligt. Sovjetunionen är det land som hade flest civila icke judiska offer på sitt territorium. Det ger näring åt en stark rivalitet i synen på historien. För sovjetmakten dödades ryssarna i egenskap av ryssar på samma sätt som judar dödades för att de var judar. Även om Förintelsen fick utrymme i officiell rysk historieskrivning efter Sovjetunionens upplösning, om man officiellt erkände den, var intresset för den ändå minimalt. Även i Ukraina stöter historieskrivningen om Shoah förstås på hinder som frågan om de ukrainska nationalisternas medverkan i massakrerna, men den har långt ifrån blivit marginaliserad. Över 200 000 ukrainare anslöt sig till de tyska styrkorna, men över fyra miljoner ukrainare stred också mot nazismen i Röda armén.

Språket och kulturen, som hade kunnat närma de båda folken till varandra, har blivit ”orsaker till krig”, skriver du.

Språkligt finns det oerhört starka band mellan Ryssland och Ukraina. Hela befolkningen i Ukraina är tvåspråkig. Och där fanns en potential till fred och samexistens mellan rysktalande och ukrainsktalande. Många ukrainare har arbetat i Ryssland och olika kulturella uttryck har cirkulerat mellan de båda länderna. Serien *Folkets tjänare*, som gjorde Volodymyr Zelenskyj känd, spelades också in på ryska och visades i Ryssland, där den blev mycket populär före kriget. Ryssland hade kunnat utnyttja de banden till att skapa en form av *soft power*. I stället gjorde man det till ett vapen och konsekvensen har blivit ett avståndstagande från ryska språket och kulturen runt om i världen.

Du tar upp begreppet ”den ryska världen”. Vad innehåller den?

Det var centralt i Putins språkbruk före kriget. Dess uppgift var att beteckna ett område som överskred det forna Sovjetunionens gränser och som avsåg att inkludera all diaspora. Ursprungligen var idén om ”den ryska världen” ganska likartad det franska begreppet ”frankofoni”, den franskspråkiga världen. Den användes för att finansiera ryska kulturcentra och ryskspråkiga skolor utomlands. Något som välkomnades i bl a Frankrike där studier av ryska språket var i avtagande. I själva verket handlade det om ett projekt med politisk innebörd. Sedan kriget började rådet inga tvivel om att det använts för att försvara kriget. Ett projekt inriktat på *soft power* förvandlades till ett projekt inriktat på *hard power*. Och Putin talar för övrigt inte längre om ”den ryska världen”, utan om ”rysk civilisation”, som ställs mot dekadensen i väst, utan någon tydlig avgränsning.

Ukraina betecknas ibland som ”oligarkisk demokrati”. Hur ska den definieras i förhållande till det ryska systemet, som också är oligarkiskt?

Ryssland har tillgång till stora fossila energikällor och regimen har behov av att kontrollera dem. Ukrainas naturtillgångar är inte lika betydande, men även där vill ett korrupt system av

oligarker lägga beslag på dem. Oligarkin i Ukraina är samtidigt mer ”pluralistisk” än det ryska systemet, där det bara finns en enda klan som direkt härrör från centralmakten som i sin tur är helt oföränderlig. Dvs vad man kallar en auktoritär statskapitalism. Ukraina består av ett korrupt system men av genuint pluralistisk karaktär: ingen aktör innehar någon varaktig dominerande ställning och medborgarna har en avgörande roll i förnyelsen av den politiska ledningen. Förvisso ett korrupt system, men med inslag av konkurrens och därmed inte benäget till auktoritärt styre. Sedan 90-talet har Ukraina upplevt flera medborgerliga revolter och ett stort antal protester, utan att regimen slagit ner dem med våld.

Du skriver att det samhällskontrakt Vladimir Putin erbjöd när han kom till makten uppfattades som ”en gyllene parentes” av ryssarna. Vad menar du med det?

Alltsedan Sovjetunionen upplöstes har ryssarna haft en mycket stark strävan efter att få ett normalt liv. En tillvaro där man inte hela tiden måste kämpa för att överleva ekonomiskt, där man inte ständigt befinner sig i krig och där befolkningen har rätt till ett privatliv. Normalitet för ryssarna är något man kan se i europeiska och amerikanska filmer. Ryska folket hade kommit ut efter 70 år av värden som måste försvaras, där den centrala idén handlade om att offra sig för den sovjetiska nationen. Och 1990-talet innebar politiska, ekonomiska och sociala omvälvningar till ett högt pris för vanliga ryssar, mycket långt ifrån den normalitet man eftersträvade. Då kom Putin med ett annat budskap, som handlade om kritik av brottsligheten och där han sade sig vilja främja allmänintresset. Han framställde sig som en direktör för landet med löften om stabilitet, ordning och förbättrad levnadsstandard med högre pensioner och löneökningar för statstjänstemännen. Hans budskap tycktes rimma med ryssarnas längtan efter bättre villkor ekonomiskt och socialt. I det läget var det inte så lätt att kunna skönja fröna till det auktoritära styre vi ser idag och som ryssarna nu får betala ett högt pris för.

Du skriver att man i Ryssland inte brydde sig särskilt mycket om Euromajdan 2014. Det var då Kreml började intensifiera sin propaganda och framställa ukrainarna som fiender.

Putin lyckades förvandla den rörelsen, som inte var av någon större internationell betydelse för ryssarna, till en viktig inrikespolitisk fråga och något som angick deras vardag. Före 2014 var Ukraina för ryssarna ett land i fjärran. Nära 70 procent av ryssarna har aldrig varit utomlands. Inte många hade varit i Ukraina. De hade annat att bry sig om än folkliga protester på Kyivs gator. 2011-2012 kännetecknades mer av parlamentsval och sedan presidentval präglade av valfusk och som ledde till omfattande folkliga protester. Kreml var försvagt, men kunde utnyttja Majdan till att få ryssarna att rikta uppmärksamheten mot något annat än de egna problemen. Putin lyckades med att vända kritiken av sin regim till att höja den till skyarna gentemot ett Ukraina, som han demoniserade via de statliga medierna. Att han lyckades göra Ukraina till fiende beror just på att ryssarna har dålig kunskap om detta land. Och genom att manipulera historien och tack vare okunskapen om Ukraina kunde Putin till sist sätta igång kriget.

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

Vladimir Putin: [Om den historiska enheten mellan ryssar och ukrainare](#) (juli 2021)

Timofej Sergejtsev: [En rysk plan för folkmord på Ukrainas folk](#)

[Vart går Ryssland? Olycksbådande ideologiska tendenser](#) (artikelsamling, april 2022)

Daniel Warner: [Sergej Karaganov visar hur den ryska eliten tänker](#)

Boris Kagarlitskij: [Evigt krig: från Putin till Peter och tillbaka](#)

Zbigniew Marcin Kowalewski: [Erövringen av Ukraina och den ryska imperialismens historia](#)